

CERAMICA ROMANĂ DIN SECOLUL AL VI-LEA LA DUNĂREA
DE JOS. STUDIU STATISTIC ȘI FUNCȚIONAL
CU VEDERE SPECIALĂ ASUPRA DOBROGEI¹

ALEXANDRU BĂDESCU

Teza are 635 de pagini de text, 208 planșe și 24 de grafice referitoare la repartiția categoriilor ceramice pe zone de producție și locul descoperirii.

Lucrarea este structurată în șase capitole: I – Introducere; II – Contextul istoric; III – Surse culturale ale ceramicii romane de secol VI; IV – Ceramica romano-bizantină din secolele IV – VII. Tipuri și evoluții la Dunărea de Jos; V – Studiul ceramicii – sursă de cunoaștere a dinamicii sociale; VI - Concluzii.

În **primul capitol** sunt prezentate motivațiile unei asemenea lucrări, un istoric al cercetărilor și considerații tehnologice. Comparativ cu monedele, incipțiile, obiectele de podoabă sau chiar ceramica greacă și romană timpurie, ceramica romano-bizantină nu a captat prea tare interesul specialiștilor. Totuși, în ultimele două decenii au apărut mai multe lucrări dedicate acestor artefacte, iar în a doua jumătate a secolului trecut au fost publicate zeci de articole în care era prezentat material ceramic roman târziu. În aceste condiții, era, probabil, timpul pentru apariția unei lucrări sinteză.

Cercetarea actuală este selectivă, funcționalitatea vaselor – declarat fundamentală – este alocată intuitiv, fără studiu morfologic sau petrografic, iar numele categoriilor funcționale sunt la discreția fiecărui autor, fără criterii enunțate. Probabil că inexistența acestor date nu este atât de supărătoare până la o astfel de încercare pentru că cercetarea de sinteză necesită o coerență a datelor pe toată lungimea segmentului cercetat, altfel spus unui nume identic trebuie să îi corespundă o realitate asemănătoare, iar limitele distincțiilor tipologice trebuie precizate și respectate pentru tot materialul de referință. Alocările funcțional-tipologice trebuie să aibă la bază constatări obiective, verificabile în orice moment,

¹ Teza a fost susținută public în data de 17 februarie 2010 la Facultatea de Istorie a Universității București, sub conducerea științifică a C.S. I dr. Alexandru Suceveanu. Comisia de doctorat a fost alcătuită din: C.S. I dr. Crișan Mușeteanu (Muzeul Național de Istorie a României, București), conf. univ. dr. Ioan I.C. Opriș (Universitatea București) și C.S. I dr. Florin George Topoleanu (Institutul de cercetări eco-muzeale, Tulcea).

în caz contrar inclusiv concluziile pot fi eronate. Trebuie să recunosc faptul că cele mai mari dificultăți le-am întâmpinat datorită neuniformității informației, de multe ori aceasta fiind diferită de la un autor la altul sau, sunt și asemenea cazuri, la același autor care a publicat același material în perioade diferite.

Din motive obiective, zona de interes este Dobrogea, pentru care există un material de referință mai bogat. Comparația materialului ceramic de la granița secolelor al III-lea și al IV-lea, cu cel din secolul al VI-lea pune în evidență deplasările în aria funcțională, dar și sub aspect calitativ. Era interesant de văzut dacă este posibilă explicarea unor fenomene sub cauzalitatea lor economică, socială sau culturală.

În **capitolul II**, Contextul istoric cuprinde un subcapitol intitulat „impactul politicului asupra vieții economice”, în care se pune accent pe schimbările datorate evenimentului de la 11 mai 330, evident reflectate în descoperirile ceramice din Scythia. Astfel, ceramica occidentală reprezintă aproximativ 0,3% din totalul materialului ceramic publicat, 48% sunt produse orientale, peste 31% sunt produse pontice, peste 9% sunt produse provinciale și locale, iar peste 11% sunt produse nord-africane.

În alt subcapitol, dedicat structurilor de producție (ceramică), mecanismelor de schimb și căilor de transport, sunt analizate principalele faze și tipuri ale producției ceramice, cu exemplificări ale unor situații întâlnite în Scythia Minor.

În **capitolul III** – „Surse culturale ale ceramicii romane de secol VI” – sunt tratate două probleme delicate legate de supraviețuirea ceramicii traco-dacice în mediul roman și existența influențelor din *barbaricum*. Până nu demult ceramica lucrată cu mâna sau la roata lentă constituia un argument obligatoriu în favoarea continuității populației geto-dacice în teritoriile intrate sub administrare romană. Dacă pentru Dacia (vorbim de secolele I–III p.Chr.) argumentele mai pot fi discutate, în niciun caz nu poate fi vorba de continuitate în perioada romană târzie (secolele IV–VI) cu atât mai puțin în Scythia.

Principalele obiective ale unei asemenea încercări trebuie să fie înțelegerea și explicarea fenomenelor sub cauzalitatea lor economică, dar și socială sau culturală. Spre exemplu, sunt foarte importante influențele pe care lumea romană le-a avut asupra populațiilor neromane, dar sunt cel puțin la fel de importante influențele din *barbaricum*, atât în plan material cât și al mentalităților. Comparația cu alte areale, din interiorul și exteriorul lumii romane, poate ajuta la sesizarea specificităților zonale, cât și a punctelor comune. În cazul acestei lucrări, care are ca obiect de studiu declarat materialul ceramic roman din zona Dunării de Jos, un studiu dedicat ceramicii din *barbaricum* poate surprinde interferențele culturale din zonele de graniță, să arate cât a influențat lumea romană culturile nord-dunărene și dacă s-a petrecut și fenomenul invers.

Este sigur că doar o parte din această ceramică poate fi atribuită unor populații alogene, cea mai mare parte fiind expresia materială a barbarizării sau o

tendință clară de ruralizare. De multe ori considerată „nedemnă” de lumea romană, ceramica lucrată cu mâna era legată fie de populația getică, fie de o populație „barbară”. Imperiul Roman trecea printr-o criză profundă și de lungă durată care a lăsat urme vizibile inclusiv în acest domeniu. Prezența ceramicii lucrate cu mâna în medii romane trebuie legată în primul rând de „barbarismul” armatei romane și nu obligatoriu de alte populații aflate la granițele imperiului. „Barbarismul” acestor artefacte nu este obligatoriu legat de „barbari”, ci mai degrabă de barbarizarea armatei romane. Ceramica descoperită în Corpul de Gardă de la Capidava demonstrează că ceramica lucrată cu mâna, atât de des atribuită asediaților, aparținea de fapt asediaților.

În cazul ceramicii descoperite în așezări rurale, lucru valabil în special pentru secolul IV p.Chr, fenomenul trebuie legat de elemente transdanubiene venite în Scythia și nu de persistența unor forme dacice, așa cum este cazul în perioada romană timpurie.

Capitolul IV, dedicat ceramicii romane târzii, reprezintă esența lucrării, celelalte capitole fiind secundare, comprimate în mod voit, însă importante pentru că creionează situația generală existentă la Dunărea de Jos în perioada romano-bizantină. Chiar dacă sunt prezentate aproximativ 3000 de piese, din păcate lucrarea reflectă stadiul actual al publicării și nu al cercetării.

Pentru o astfel de lucrare, care-și propune să inventarieze ceramica romano-bizantină descoperită în Scythia, publicată până în prezent, amforele reprezintă categoria ceramică cea mai importantă pentru că reflectă cel mai bine relațiile comerciale cu alte provincii ale Imperiului Roman. Informațiile obținute astfel, care pot fi dublate sau nu de izvoare scrise, permit „radiografii” zonale și cronologice bine delimitate, care pot fi puse în relație cu evenimente istorice. Un alt avantaj îl constituie „supraviețuirea” unor forme din epoca greacă până în cea romană sau chiar romano-bizantină.

Sigur că analizele statistice pot ajuta într-un astfel de demers însă trebuie să avem în vedere – permanent – și alți factori decât cei cantitativi pentru că, spre exemplu, un număr dublu de amfore de un anumit tip descoperit într-o perioadă în care și populația s-a dublat nu înseamnă automat dublarea schimburilor comerciale cu zona de proveniență a mărfii respective. Dacă acest plus de amfore nu se regăsește în continuare în așezările rurale este greu de susținut o creștere a numărului total al acestora. Este posibil, iar în cazul Scythiei este și demonstrat că din a doua jumătate a secolului al V-lea populația urbană crește datorită aportului de populație venită din zona rurală. Este foarte înșelătoare și permanenta raportare la cele 100 de procente, care sunt și ele teoretice pentru că reprezintă de fapt totalitatea obiectelor descoperite într-un context stratigrafic și nu totalitatea vaselor ajunse realmente într-un sit într-o anumită perioadă. Dacă mai adăugăm și faptul că, din totalitatea materialului ceramic descoperit, doar o parte, infimă de cele mai multe ori, este publicată putem înțelege că imaginea pe care o creăm poate fi departe de adevăr. Este și motivul pentru care am subliniat că aceasă lucrare reprezintă stadiul publicării și nu al cercetării.

Pornind de la această realitate, subliniind și faptul că în lipsa analizelor de pastă, concluziile nu pot fi unele definitive și că vor suferi modificări pe măsură ce vom avea și alte informații, voi încerca să trag concluziile valabile în acest stadiu al cercetării.

Capitolul V, dedicat studiului ceramicii, ca sursă de cunoaștere a dinamicii sociale, accentuează ideea că economia și nevoile sociale sunt în relație inclusiv cu producția ceramicii.

În capitolul VI, cel de **concluzii**, sunt prezentate, pe baza materialului publicat, produsele ceramice descoperite în Scythia Minor. Astfel, în funcție de zona de proveniență, materialul ceramic publicat până în vara anului 2009, se împarte astfel:

- 48% sunt produse orientale.
- peste 31% sunt produse pontice.
- peste 9% sunt produse provinciale și locale.
- peste 11% sunt produse nord-africane.
- aproximativ 0,3% sunt produse occidentale.

Nu este o surpriză faptul că produsele orientale reprezintă aproape jumătate din totalul ceramicii publicate în cazul Scythiei, pentru că este cunoscută orientarea economică a acestei provincii spre zona orientală a Imperiului în perioada romano-bizantină.

Din păcate, tocmai datorită problemelor amintite mai sus, nu pot fi despărțite în toate cazurile produsele pontice de cele provinciale. Există un decalaj important între cercetarea arheologică din zona occidentală și nord-africană, pe de o parte, și cea din zona est-europeană, pe de altă parte. Concret, acest decalaj se simte începând cu greutatea cu care pot fi departajate produsele provinciale de cele pontice, care cuprind – în cazul de față – produsele vest și nord-pontice. Oricum, chiar și așa informația obținută este utilă, anume că peste 40% din total sunt produse pontice (provenite din zona nordică sau vestică a Mării Negre).

Ponderele produselor ceramice nord-africane, ce depășește 11%, este mai importantă decât o arată un grafic, pentru că prezența anumitor categorii demonstrează clar că relațiile economice ale Scythiei cu nordul Africii nu erau de neglijat.

Cât privește produsele ceramice occidentale, acestea sunt atât de rare comparativ cu perioada romană timpurie, încât nu pot decât să argumenteze reorientarea economică a acestei zone către partea orientală a Imperiului.

Repartizarea produselor ceramice pe categorii funcționale și după zonele de producție a oferit următoarea situație:

1. AMFORE: 976 (31,3%).
 - Amfore orientale: 525 (26 tipuri; 53,79% din totalul amforelor).
 - Amfore nord-africane: 97 (19 tipuri; 9,93%).
 - Amfore pontice: 243 (26 tipuri; 24,89%).
 - Amfore locale: 6 (un tip; 0,6%).
 - Amfore neîncadrate: 95 (9,73%).

2. OPERCULA: 50 (1,6%).
Opercula orientale: 39 (78%).
Opercula pontice: 11 (22%).
3. DOLIA: 39 (1,25%).
4. VASA CONQUINATORIA: 484 (15,5%).
Orientală: 49 (18 tipuri; 10,12%).
Locală: 165 (peste 15 tipuri; 34,09%).
Pontică: 255 (peste 20 de tipuri; 52,68%).
Neîncadrată: 15 (3,09%).
5. VASA POTATORIA: 346 (11,1%).
Orientală: 18 (4 tipuri; 5,20%).
Nord-africană: 4 (3 tipuri; 1,15%).
Pontică: 212 (peste 30 de tipuri; 61,27%).
Neîncadrată: 84 (24,27%).
6. VASA ESCARIA: 787 (25,22%).
Orientală: 618 (24 tipuri; 78,52%).
Nord-africană: 89 (peste 20 de tipuri; 11,3%).
Locală sau neîncadrată: 37 (2 tipuri; 4,70%).
Pontică: 43 (9 tipuri; 5,46%).
7. VASE CU CARACTER LITURGIC ȘI DEVOȚIONAL: 17 (0,54%).
8. LUCERNAE: 380 (12,18%).
Orientale: 96 (12 tipuri; 25,26%).
Nord-africană: 127 (7 tipuri; 33,42%).
Locale: 18 (un tip; 4,73%).
Pontice: 96 (11 tipuri; 25,26%).
Neîncadrate: 43 (11,31%).

Amforele reprezintă aproape o treime din materialul ceramic publicat, iar dintre acestea aproape 54% sunt amfore orientale, aproximativ 25,5% sunt de proveniență pontică și aproape 10 procente sunt amfore nord-africane.

Aproape 52% din totalul materialului studiat este reprezentat de ceramica de bucătărie, împărțită astfel: vasa conquinatoria – 15,5% din totalul ceramicii publicate, vasa potatoria – 11,1% și vasa escaria – 25,22%.

Vesela de bucătărie – *vasa conquinatoria* – este repartizată după zona de producție, astfel: aproape 87 de procente reprezintă vesela pontică și provincială (în acest caz fiind de fapt produsă local), peste 10% este marfă orientală, iar aproximativ 3% nu a putut fi repartizată unei zone de producție.

Vesela pentru servitul lichidelor – *vasa potatoria* – reprezintă 11,1% din totalul ceramicii din Scythia, împărțită după zona de proveniențe, astfel: peste 61 de procente reprezintă ceramica pontică și locală, 5,2% cea orientală, 1,15% nord-africană, iar peste 24% reprezintă recipientele neîncadrate în niciuna din categoriile amintite.

În cazul veselei pentru servitul mâncării, situația este diferită, în sensul că 78,5% din total sunt forme orientale sau imitații provincial care nu pot fi momentan

departajate, peste 11% reprezintă marfă nord-africană și puțin peste 10% este ceramică provincială sau neîncadrabilă. Cu siguranță că multă din ceramica „orientală” a fost produsă în zona vest-pontică, însă departajarea acesteia nu poate fi făcută decât prin analize de pastă. Oricum, procentul veselei pentru servitul mâncării de proveniență orientală este mult mai important decât în cazul celorlalte categorii ceramice, pentru că avem de-a face cu forme deschise care se pretau la transport datorită faptului că – intrând unele în altele – ocupau spațiu restrâns și puteau reprezenta o marfă „secundară” în cadrul transporturilor de mărfuri alimentare. În asemenea cazuri costul transporturilor se regăsea în prețul mărfurilor „principale”, iar ceramica era vândută la un preț care descuraja concurența. Cu siguranță că raportul calitate – preț era cel mai bun de pe piață, astfel că producătorii locali erau nevoiți să producă alte categorii ceramice, de pildă cele care – datorită spațiului mare ocupat – nu erau transportate de la distanțe lungi. Aici se încadrează în primul rând vesela pentru servitul lichidelor și vesela de bucătărie unde produsele provinciale reprezintă aproape 90%.

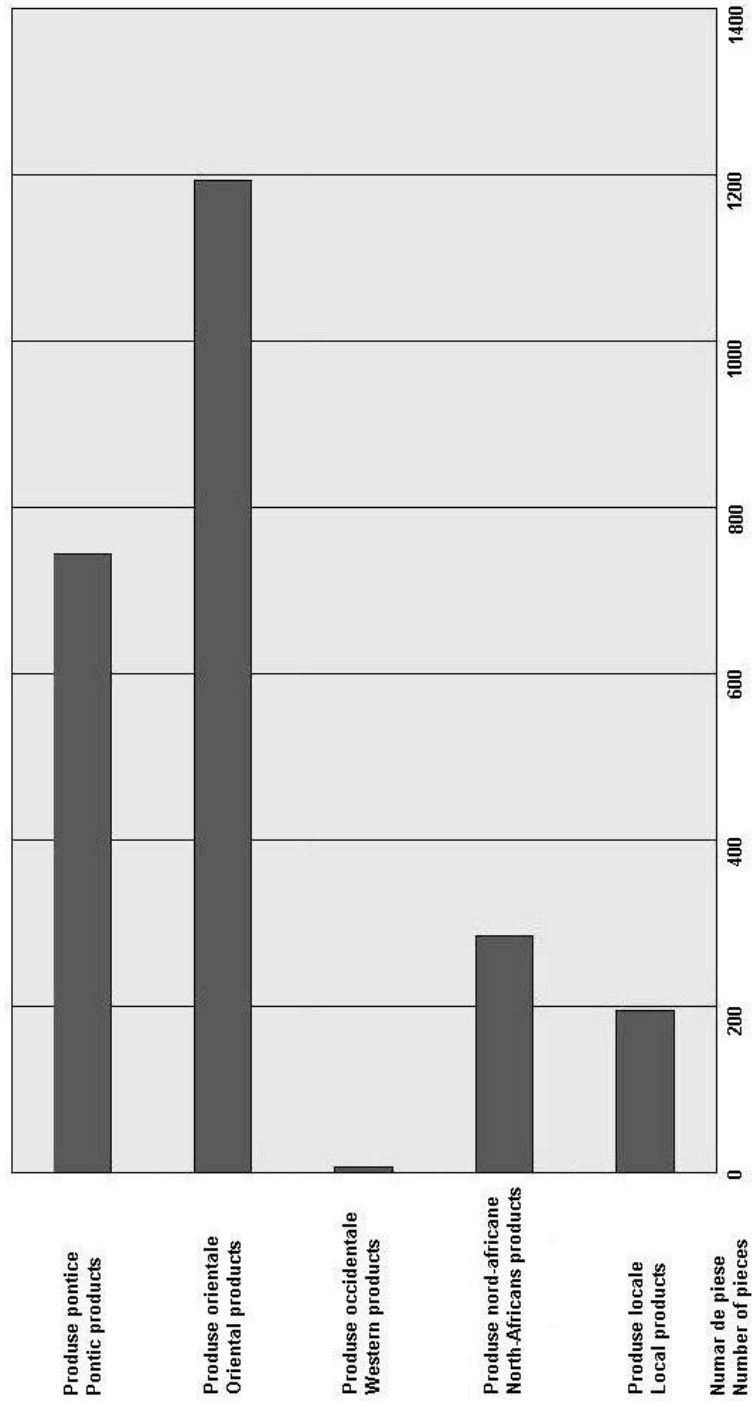
Vasele cu caracter liturgic și devoțional nu reprezintă decât ceva mai mult de 0,5% din totalul obiectelor ceramice publicate. Dintre cele 17 piese, 11 sunt unguentarii, forme ceramice cunoscute încă din epoca elenistică, dar care au fost aproape eliminate de cele realizate din sticlă în secolul al II-lea p. Chr. Este de remarcat faptul că în perioada romano-bizantină astfel de recipiente confecționate din lut sunt descoperite în necropola romano-bizantină de la Callatis și la Capidava.

Cele 380 de opaițe reprezintă peste 12% din totalul obiectelor ceramice publicate, dintre care aproximativ o treime sunt de proveniență nord-africană, peste 25% sunt orientale, 30% sunt produse pontice (în care sunt incluse și produsele locale, aproximativ 5% din totalul opaițelor) și peste 10% care nu au putut fi momentan încadrate într-una din grupele amintite.

Referitor la criteriile de selecție a ceramicii, trebuie evidențiată tentația specialiștilor de a inventa noi tipuri ceramice. Fără a neglija importanța formei și a pastei, accentul trebuie să cadă pe funcționalitatea ceramicii, care influențează atât forma, cât și compoziția pastei.

Prin urmare, lucrarea are ca principal obiectiv declarat să argumenteze importanța ceramicii în încercarea de a răspunde la cât mai multe din întrebările legate de civilizația romană de la gurile Dunării. Chiar dacă, din motive obiective, studiul nostru s-a rezumat la Scythia Minor, multe din concluziile finale sunt parțial valabile și pentru alte provincii, în primul rând pentru Moesia Inferior.

Până la urmă demersul nostru este foarte asemănător cu efectuarea unui sondaj de opinie. Dacă este făcut în mod profesionist, sunt șanse mari ca rezultatele să fie într-o marjă de eroare minimă și concluziile să fie cele corecte. Șanse mari pentru o asemenea reușită sunt în cazul publicării loturilor ceramice dintr-un sector sau chiar sit, însă principala condiție este ca cei implicați să folosească o metodologie comună.

Repartiția ceramicii romane târzii descoperită în Scythia Minor
Distribution of late Roman ceramics found in Scythia Minor

Pornind de la această realitate, este clar că nu putem vorbi de concluzii definitive și că acestea vor suferi modificări pe măsură ce vor fi publicate alte loturi ceramice. Principalele probleme legate de acest tip de lucrare se datorează inexistenței unei metodologii comune, recunoscută de toți specialiștii implicați în prelucrarea și publicarea ceramicii.

Evident că, odată adunat materialul ceramic descoperit în Scythia, poate fi comparat cu cel din alte areale aflate în interiorul sau exteriorul lumii romane. Spre exemplu, trebuia văzut dacă există specificități zonale comparativ cu provinciile sudice, așa cum este de văzut dacă sunt sesizabile interferențele culturale în ceramica romano-bizantină și cea din *barbaricum*. Întrebarea este dacă această influență a avut loc, cât de importantă a fost ea și dacă s-a petrecut și fenomenul invers.

Nu în ultimul rând, am dorit ca materialul ceramic romano-bizantin descoperit în Scythia să fie introdus într-o bază de date care oferă posibilități infint mai mari de exploatare a informație sub diferite aspecte. Posibilitățile unui astfel de instrument sunt nebănuite, marea problemă fiind de fapt introducerea și uniformizarea informațiilor legate de materialul ceramic publicat. Principalul câștig este crearea bazei de date care poate fi permanent actualizată pe măsură ce sunt publicate alte studii.

Trebuie subliniat că succesul unei asemenea întreprinderi depinde nu numai de volumul materialului ceramic folosit, ci și de coerența acestora, iar rezultatele reflectă nu atât stadiul cercetărilor, cât cel al publicării la momentul terminării studiului.

6th CENTURY ROMAN POTTERY FROM THE LOWER DANUBE REGION. FUNCTIONAL AND STATISTICAL STUDY WITH A SPECIAL FOCUS ON DOBROUDJA

Ceramics is about 90 percent of the artifacts found during archaeological research, which is why it is necessary to give him attention.

The thesis is 635 pages of text, 208 drawings and 24 graphics on the distribution of ceramic production area categories and place of discovery.

It made most of the Roman-Byzantine ceramic material published in 95 years of archaeological research in Scythia Minor. Even if you are about 3000 pieces, unfortunately, reflects the current state of publication and does not the state of research.

The paper is structured in six chapters: I – Introduction; II – historical background; III – Cultural Sources of Roman pottery from the sixth century; IV – Roman-Byzantine pottery from centuries IV – VII. Types and trends in the Lower Danube, V – Study ceramics - source of knowledge of social dynamics; VI – Conclusions.

Delays between the lower Danube region and Western Europe remain important even if in the last 20 years were published major ceramic groups. Reported at the sites investigated and the amount of ceramic material published Dobrudja has the largest amount of roman-byzantine pottery published in the Lower Danube area.